

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 63

NUMMER 3

JUN-JUL-AUG 2016

- 3** *Tsjaadajev over Rusland en Europa* – Dolf Bruinsma
- 6** *Niet-verbrandende Braambos II* – Annette Rijtma en Victoria van Aalst
- 10** *Een Oudgelovige bojarinja en het kruisteken* – Peter van den Hoven
- 12** *Transfiguratie: Bekleed met de nieuwe mens* – Paul Brenninkmeijer
- 15** *Archimandriet Sophrony* – Paul Brenninkmeijer

Archimandriet
Sophrony

- 18** *Waarom Eritreeërs vluchten* – Leo van Leijssen
- 22** *Korte Berichten*
- 23** *Byzantijnse Liturgie XII: Getijdengebed* – Leo van Leijssen

In deze zomereditie van Pokrof ontmoeten we de negentiende-eeuwse denker uit Rusland, Pjotr Tsjaadajev, in het eeuwige spanningsveld daar met Europa; we ontmoeten ook weer Mozes in de woestijn bij het Niet-verbrandende Braambos, waarvan de icoon in de Russische orthodoxie het teken bij uitstek is geworden van de Menswording. Leest u in Deel II verder hoe die symboliek zich ontvouwen heeft. We blijven nog even in Rusland met een bespreking van een laat negentiende-eeuws schilderij, dat een scène afbeeldt uit de tijd der troebelen rond de Oudgelovigen zo'n twee eeuwen eerder. De meditatie loopt al vooruit op het zomerfeest van de Gedaanteverandering op 6 augustus, aan de hand van een icoon ervan. Met een beschrijving van leven en leer van archimandriet Sophrony keren we nog even terug naar Rusland, maar verwijlen vooral in Parijs, op Athos en in Engeland. Niet alleen wij maken – denkbeeldig – een reis, ook komen mensen – in werkelijkheid – naar ons toe, zoals asielzoekers. Het tragische vluchtverhaal van christelijke Eritreeërs – een vrijwel onbekend relaas – is het laatste artikel, om dan zoals gewoonlijk te besluiten met de rubriek over de Byzantijnse Liturgie. Dit keer het eerste deel over de belangrijkste gebedstijden in de Byzantijnse liturgie.

Goede zomer, fijne vakantie, mét Pokrof.

Leo van Leijssen,
redactiesecretaris

De illustraties op de omslag:

Voor- en achterzijde: Gedaanteverandering van de Heer, hedendaagse icoon door Dragica Klomp (Foto: archief L. van Leijssen).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijssen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Pokrof, Emmaplein 19^D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de

inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingsen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €20,
giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof,
's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss
Drukker: Van Stiphout, Helmond.

Over Rusland en Europa

Brieven van Tsjaadajev

Pjotr Jakovlevitsj Tsjaadajev (1794-1856) is bekend door een 'Filosofische Brief', een van de eerste geschriften waarin gefilosofeerd wordt over de ontmoeting tussen Rusland en de rest van Europa.

Portret van een jonge Pjotr Tsjaadajev, door Joseph-Eusthatus Vivien (Foto: Wikimedia Commons).

Wie bekend is met het Russische denken, zal de regelmatig terugkerende anti-westerse tendens wel kennen: hier in het Westen zijn we vooral verstandelijk bezig, de problemen worden geanalyseerd in plaats van bekeken in hun samenhang, en de mens is meer een los individu dan opgenomen in een gemeenschap. Dit ten koste van het zicht op de meer omvattende persoonlijkheid en de grote geestelijke synthese. Gevolgen: kapitalisme, consumptisme en maatschappelijke decadentie.

Het is minder dan de halve waarheid, maar het beeld wordt gekoesterd, en blijft tot in de huidige verwickelingen tussen Oost en West een rol spelen.

Verlangen naar synthese

Die uiteindelijke grote synthese, de Russische denker Tsjaadajev verlangde er ook naar, maar hij zag haar juist eerder in het Westen tot stand komen. In West-Europa kende men de traditie die daartoe zou leiden. De Russen hadden de boot gemist, en hadden verder praktisch niets voortgebracht waar de mensheid wat mee opschoot.

De persoon Tsjaadajev

Tsjaadajev was een produkt van de 18^e eeuw. Hij behoorde tot de Frans sprekende adel en was geïnspireerd door de Franse Verlichting. Zijn opleiding en vorming waren meer Frans dan Russisch. Hij studeerde aan de universiteit van Moskou, waar een liberale sfeer heerste en vooral de idee dat er iets in Rusland moest veranderen. Hij nam als gardeofficier deel aan de oorlog tegen Napoleon (1812), en na de oorlog reisde hij als militair door Europa en kwam in Parijs. Hij nam deel aan het mondaine

leven, hij had sympathie voor de vrijmetselarij. Net vóór een voordelige wending in zijn carrière verliet hij het leger. Waarom, weten we eigenlijk niet. Drie jaar deed hij niets, hij bereisde de Europese wereldsteden en zonk weg in sombere verveling. En peinsde over de kloof tussen het dynamische Europa en het achtergebleven Rusland.

In 1826 kwam hij in Rusland terug. Dit was een jaar na de Decembristenopstand tegen de kroning van tsaar Nicolaas I; daar stond hij dus buiten, maar toch werd hij verdacht gevonden en hinderlijk door de politie gevolgd. Hij zonderde zich af, eerst op het platteland, daarna in Moskou, en verzonk weer vier jaar in een morele crisis. In die jaren ontstonden zijn *Filosofische Brieven*.

Een slavenvolk

Het waren uiteindelijk acht brieven, maar door de eerste brief ging hij de geschiedenis in. De gedachtegang is als volgt. Rusland mist een

eigen traditie. In West-Europa heeft zo'n traditie zich wel kunnen ontwikkelen. Elk volk beleeft een periode van actief zoeken, waarin zijn vermogens zich ontwikkelen, zoals bij de opgroeiende mens, en dit met behulp van ordening, van zin voor plicht en gerechtigheid. Zo komt een volk tot een moderne samenleving, op basis van het christendom. Het christendom heeft zich historisch ontwikkeld en is zichtbaar door de werking van de kracht van God. In de loop der eeuwen komen alle harten en geesten tot eenheid.

We merken dat deze synthese in de loop der tijd door slavofielen, de negentiende-eeuwse intellectuelen die het oude Rusland idealiseerden, juist aan Rusland wordt toegeschreven, en die dan volgens hen in het Westen wordt gemist. Bij Tsjaadajev is het andersom. Het Westen komt tot eenheid, en Rusland staat erbuiten.

Hoe komt dat? Wij Russen, zegt hij, missen ordening en traditie. Alles stroomt weg, en we lijken wel nomaden. Bij ons telt alleen het heden. We hebben geen echte omgang met andere volken, we importeren en imiteren hoogstens, maar denken er niet zelf over na.

Het ontbreekt ons aan vasthoudendheid, recht en orde, zodat we niet komen tot traditie en eenheid. Er zou een verbinding moeten komen tussen Oost en West, maar wat hebben wij te bieden? We zochten het bij Byzantium, en rukten ons zodoende los van de broederschap der volken, wat nog werd verergerd door het schisma (1054, Latijnse Westen vs. Byzantijnse Oosten). Terwijl de moderne Europese samenlevingen zich ontwikkelden, zijn wij Russen, aldus Tsjaadajev, sinds het Tataarse juk (13^e - 15^e eeuw) in een soort slavernij terecht gekomen. Het orthodoxe geloof staat mede aan de bron van de ellende, de Russen zijn een volk van slaven, en de kerk heeft de slavernij nog versterkt. Als het christendom zorgde dat er een einde kwam aan slavernij, waarom is dat dan in Rusland niet gebeurd? Peter de Grote heeft nog geprobeerd Rusland bij de rest van Europa te krijgen; dat is mislukt. Rusland heeft niets gegeven, niets genomen, en valt alleen op door zijn enorme uitgestrektheid.

Door het vuur

Tsjaadajev schreef in het Frans, en deze brief verscheen, vertaald, in 1836 in het Russische tijdschrift *De Telescoop*. 'Necropolis' was de plaats waar hij het schrijven situeerde: de Dodenstad, Moskou. Wat Rusland, zonder eigen beschaving, zonder eigen geschiedenis

uitmaakte, moest eerst worden gesloopt. De tijd was er kennelijk rijp voor. Tegen de achtergrond van de revolutionaire bewegingen van 1848 en het despotische bewind van Nicolaas I was er in die tijd veel discussie over de vraag welke kant het op moest met het land. In dat jaar schreef Gogol' zijn *Revizor*, een ander deprimerend beeld van Rusland.

Tsjaadajev was ervan overtuigd dat Rusland door een gang door het vuur zijn heil kon bereiken.

De *Filosofische Brieven* zijn gericht tot "een dame", een literair procédé, want eigenlijk zijn ze gericht tot het hele Russische volk. Deze eerste brief was een aanzet tot een groter werk, maar de auteur kreeg niet de gelegenheid het vervolg van zijn betoog te laten horen. Tsaar Nicolaas was woedend over deze "drieste onzin", anderen voelden zich gekwetst in hun nationalistische gevoelens. *De Telescoop* werd opgeheven, de redacteur mocht niet meer in Moskou komen. De censor die van staatswege de tekst moest beoordelen en desnoods wijzigen of afwijzen, werd ontslagen, en het manuscript van de Brieven werd in beslag genomen. Op bevel van de tsaar werd de schrijver gek verklaard, kreeg huisarrest en had elke dag bezoek van de dokter. Tot zijn dood kreeg hij niet de gelegenheid de brieven te publiceren.

Door Europa

Aan vrienden ondertekende hij zijn brieven met "de gek", en een jaar later schreef hij zijn *Apologie d'un fou* (Apologie van een gek). Hierin ziet hij voor Rusland een grote rol, filosofisch en sociaal. Hij wil niet wijken voor "slavons fanatiques" (fanatieke Slaven), dat wil zeggen dat hij niet wil dat Rusland een typisch oosterse incarnatie wordt. Zijn voorbeeld is steeds Peter de Grote, die een nieuw Rusland wilde, en daarvoor aansluiting zocht bij het westen. Ook ziet Tsjaadajev een taak voor de Orthodoxie. Zij belichaamt de puurste vorm van het christendom, en zou zich moeten verenigen met de Katholieke Kerk, met haar meer sociale opvattingen. De Orthodoxie en de Katholieke Kerk zijn twee polen van de waarheid - de heilige Geest staat erboven. De weg naar Rusland leidt door Europa.

De zeven overige Brieven

In literatuuroverzichten gaat het altijd over de genoemde eerste brief, bijna nooit over de volgende zeven brieven, die tijdens zijn leven

1 Pjotr Tsjaadajev

ook niet gepubliceerd werden. We veronderstellen wel dat ze gelezen werden, in salons en clubs, waar ze van hand tot hand gingen. Ze verschenen vanaf de jaren '60 van de 19^e eeuw in Franse en Russische tijdschriften, steeds een paar tegelijk. Een vondst in 1936 in de geheime archieven van de tsaar maakte weer nieuwe publicaties mogelijk. Hier maak ik gebruik van een Franse uitgave uit 1970, en ik krijg de indruk dat dit de eerste volledige uitgave is.

Hoe gaat het verder? In de tweede brief richt de schrijver zich nog tot de "dame", die behoefte heeft aan een zinvoller bestaan. Begin elke dag, zo houdt hij haar voor, na "de kleine dood van de slaap", met een serene geest, om u te laten leiden door nieuwe gedachten, door een Idee. In het Westen is dat gemakkelijker, daar bestaat er een infrastructuur voor, bij ons in Rusland is het heel moeilijk. Het is duidelijk dat hij zich richt tot Rusland: het moet ontwaken in orde, helderheid, en met de steun van een eigen traditie.

Het is niet zo dat hij de Franse verlichting naar

Rusland wil importeren.

Het eindpunt ligt in een apocalyptische synthese, waar één waarheid regeert met de komst van het Koninkrijk Gods.

De brieven bevatten beschouwingen over wetenschap, filosofie en religie. De successen van de wetenschap zijn te danken aan de houding van onderwerping aan de natuurwetten, eigenlijk een morele houding. De tegengestelde machten in de natuur weerspiegelen zich in de mens. Zo moet men zoeken naar een eenheid tussen het materiële en het spirituele. Wetenschap en filosofie laten slechts een deel van het leven zien. Het echec van het denken is dat de rede denkt dat ze zichzelf genoeg is.

Maar de rede vindt haar oorsprong in de openbaring die ook in de mens zelf ligt, en in deze openbaring ligt de bestemming van de mens.

De geschiedenis is niet een mechanische evolutie, maar een voortschrijdende openbaring van wat de mens is, en van wat God in de geschiedenis te weeg brengt. In zijn passages over de geschiedenis legt Tsjaadajev uit wat elke periode in het menselijk denken aan dit denken heeft toegevoegd. Verleden, heden en toekomstideeën moeten worden gerecapituleerd – het overgeleverde

moet hernomen worden en een nieuwe stem krijgen.

Waar bijvoorbeeld Rousseau leerde dat de mens door de maatschappij bedorven wordt, ziet Tsjaadajev de mens vooral als een sociaal wezen. Het uiteindelijke Rijk Gods is iets gemeenschappelijks. En Rusland heeft zijn eigen plaats in die ontwikkeling.

Al bij al staan de *Filosofische Brieven* dichterbij de Russische Orthodoxie dan je op grond van de meeste literatuuroverzichten zou verwachten.

Later werd nog het verslag van de censor gevonden, waarschijnlijk een priester die goed op de hoogte was van de toenmalige denkstromingen. Hij gaf een correcte samenvatting van de brieven, signaleerde westerse filosofische invloeden, maar merkte op dat de schrijver weinig van de officiële leer der kerk afweek; en dat de Brieven een christelijk geschrift waren, zonder kwalijke politieke theorieën.

Dolf Bruinsma

De Alheilige Moeder Gods van het Niet-Verbrandende Braambos

Deel II

De in Rusland ontstane Moeder Gods-icoon van het Niet-Verbrandende Braambos ontleent haar naam aan Exodus 3: 2-5: God openbaart zich aan Mozes in een doornstruik die brandt, maar wordt niet verteerd. Deze oudtestamentische doornstruik werd het christelijke symbool voor Christus' maagdelijke geboorte uit Maria die evenmin verteerd werd door 'het Goddelijke vuur' dat zij in zich droeg.

Na de algemene inleiding op de icoon en de uitleg van de afbeeldingen op de buitenrand in Deel I, komt nu in Deel II van dit dubbelartikel het binnengedeelte van de icoon aan de orde: het centrum en de ster plus rozenbladeren rond dit centrum. (Voor icoon in kleur zie cover Pokrof 2016-2.)

Het centrum van de voorstelling

De gehele complexe voorstelling culmineert in het centrum van de icoon met het beeld van de Moeder Gods met de knaap Christus op haar arm. Haar komst, en door haar zijn komst, is door de profeten op de zijranden voorspeld, aan haar komt alle lof toe, zij is de Koningin van de hemelen, van het gehele universum. Zij verschijnt in het midden van een ster - opgebouwd uit twee elkaar snijdende ruiten - waarvan de punten verbonden zijn door bladlobben. In tegenstelling tot zijn moeder is Christus ten voeten uit afgebeeld. In zijn linkerhand draagt de knaap een schriftrol, symbool voor het Woord Gods.

Binnengedeelte van de icoon 'Moeder Gods van het Niet-verbrandende Braambos', Rusland 17^e eeuw [Foto: Iconenmuseum Recklinghausen].

Achter zijn hoofd is vaag een kruisnimbus zichtbaar. De Moeder Gods houdt met haar rechterhand de hemelladder vast, de verbinding tussen hemel en aarde die zij door de maagdelijke geboorte van haar Zoon tot stand heeft gebracht. De randen van haar met wolken versierde *maphorion* zijn rijk bestikt met parels. In oude culturen stond de parel al symbool voor maagdelijkheid en zuiverheid, begrippen die onlosmakelijk horen bij de Maagd. Ook wordt de parel die groeit in een oesterschelp, vergeleken met Christus in de schoot van zijn maagdelijke moeder. De drie sterren op haar kleed ter hoogte van voorhoofd en schouders, die verwijzen naar

haar maagdelijkheid vóór, tijdens en na de geboorte van Christus, zijn op onze icoon vervangen door kleine medaillons met engelenkopjes. Engelen maken überhaupt de dienst uit rondom de centrale voorstelling van de Moeder Gods, zowel op de groene punten van de ster als op de bladlobben. 'Hij maakte de engelen tot geesten en dienaren, dat wil zeggen gaf ze kracht/macht' zegt de tekst linksboven op de rand, waaraan Ps. 91: 11 toegevoegd kan worden: 'U (Maria) *aangaande gebiedt Hij zijn engelen om u, waar u ook gaat, te bewaren.*'

Voor de borst van de Moeder Gods zien we een tweede portret van Christus, nu als een volwassen man met een baard en getooid met een, eveneens vage, kruisnimbus. Vanaf het begin stond zijn door God beschikte lotsbestemming onontkoombaar vast. Hij staat achter een rots of een steen waarmee God in de Bijbel vaak aangesproken en vergeleken wordt, o.a. in Ps. 18: 3: 'De Heer is mijn steenrots, mijn burcht... mijn God, mijn beschuttende rots...' In Zang VIII van de Akathistohymne wordt Maria bezongen als onwankelbare rots: 'Verheug u, steen des aanstoets voor hen die niet geloven, Verheug u, wankelloze rots voor alle gelovigen.' Evenals Christus is Maria hier een symbool van geloofszekerheid.

Op de rechterschouder en gedeeltelijk schuilgaand onder het maphorion van de Moeder Gods zien we vermoedelijk de mystieke figuur van de H. Sophia, de personificatie van de goddelijke Wijsheid, voorgesteld als een gekroonde vrouwenfiguur. Hier siert geen nimbus of aureool haar hoofd. Zij kijkt naar de volwassen Christus en lijkt hem te herkennen en erkennen. Abstracte begrippen zoals wijsheid worden vaak voorgesteld als vrouwelijke figuren omdat de woorden voor die begrippen in het Hebreeuws en het Grieks meestal vrouwelijk zijn. De H. Sophia of Wijsheid was er al voor al het andere lezen we o.a. in Spr 8: 22-23: 'De Heer schiep mij (de Wijsheid) aan het begin van zijn wegen, nog vóór zijn werken, van oudsher. Van eeuwigheid ben ik gevormd, vanaf het begin, voordat de aarde ontstond.' Zij kan gezien worden als de inspiratiebron van de Schepper, als zijn 'muze'. Zij bevindt zich altijd in de nabijheid van God en omdat God zijn aanwezigheid kenbaar maakt door vuur heeft zij de rode gloed daarvan aangenomen. Achter en naast de volwassen Christus zien we

twee puntige daken, met elkaar verbonden door een muur. Deze architectuur kan zowel teruggaan op Zang IV van de Akathistohymne als op Zang XII. In de eerste wordt Maria aangesproken als 'sterke burcht die de onzichtbare vijand stuit [en de] poorten van het paradijs ontsluit', een verwijzing naar de maagdelijke geboorte van Christus; in de tweede als 'de onwankelbare toren van de Kerk... van het Godsrijk onneembaar vestingwerk', een verwijzing naar Christus' Kerk op aarde die Maria representeert na zijn Hemelvaart.

Intermezzo: even terug naar de bovenrand

In het midden van de bovenrand verschijnt God de Vader die met beide handen Christus Immanuel, de pre-existente Logos, voor zijn borst houdt, als het ware toont aan de mensheid. God de Vader is geplaatst in een kelkvormige ruimte, gevuld met goddelijk vuur. Een golvende lijn langs de rand geeft wolken aan. Het afbeelden van God is altijd controversieel geweest. 'Niemand heeft ooit God gezien; maar de Eniggeboren God, die rust aan het hart van de Vader; Hij heeft Hem doen kennen', zegt Joh 1:18. Wie nooit aanschouwd is, kan niet afgebeeld worden: een vuistregel voor de icoonschilder. Toch kwam in Byzantium de voorstelling van de *Paternitas*, of de nieuwtestamentische Triniteit - God de Vader, Christus en de H. Geest als duif - vanaf de 11^e eeuw tot ontwikkeling, mogelijk om het ingewikkelde concept 'Triniteit' voor de eenvoudige mensen zichtbaar en daarmee begrijpelijker te maken. In Rusland werd deze voorstelling tijdens het concilie van 1667 met niet mis te verstane woorden in de ban gedaan. Toch vinden we wel wat suggesties voor het beeld van God de Vader in de Bijbel. Daniël 7: 9 zegt: 'In mijn visioen zag ik dat er tronen werden geplaatst en een Hoogbejaarde er ging zitten. Zijn gewaad was wit als sneeuw en zijn hoofdhaar blank als wol.' Ook in Apokalyps 1:14 vinden we een aanwijzing: 'Zijn hoofdhaar was wit als sneeuw witte wol.' De Willibrordvertaling vermeldt dat wit hoofdhaar de heerlijkheid van de hemelse wezens symboliseert.

Het getal acht, de ster en de roos

Acht ~ De opbouw van onze icoon is zeer symmetrisch en dat heeft alles te maken met het getal acht dat de compositie bepaalt: acht visioenen en verschijningen op de buitenranden, de ster met acht punten die wijzen naar acht windrichtingen, en de acht bladlobben van een roos. Het

volmaakte getal acht (4+4, 4x2, 8x1) is het teken van de eeuwigheid, het verwijst naar de eerste dag na de schepping, toen een nieuw tijdperk aanbrak dat zou leiden naar het tijdperk van de Messias. Acht staat bovendien voor de Opstanding, de overwinning op de dood, immers op de achtste dag na zijn Intocht in Jeruzalem stond Christus op uit zijn graf.

Ster ~ De verschijning van de Moeder Gods in het midden van een achtpuntige ster is niet toevallig. Zulke sterren duiden in de Bijbel vaker op de komst van een koning, de langverwachte Messias. Zo heeft ook de ster van Bethlehem vaak acht punten. Christus zegt in Apokalyps 22: 16, dat Hij de 'stralende Morgenster' is. In de Akathistohymne, Zang V, wordt Maria begroet als 'bron van de ster die nooit ondergaat', en in Zang I als de 'ster die de Zon uitstraalt'.

De bovenste ruit van de ster achter Maria is groen, de onderste rood; een verwijzing enerzijds naar de doornstruik die niet verbrandt in goddelijk vuur en groen blijft, en anderzijds naar Maria's persoon: geboren als mens, werd zij de Theotokos en de Koningin der hemelen. Dezelfde ster, maar in een gespiegelde kleurstelling, vormt het aureool rond het hoofd van God

de Vader in de bovenrand. Mag dit kleurgebruik geïnterpreteerd worden als het vuur waarin Hij zich manifesteerde in een niet verbrandende doornstruik? De achtste punt van Gods aureool is nog verborgen achter zijn rug; het tijdperk van de Messias moet nog komen. Van de ster achter de Moeder Gods zijn alle punten zichtbaar. Dit lijkt ons te zeggen dat dit tijdperk werkelijkheid is geworden.

Roos ~ De al eerder genoemde bladlobben worden soms geïnterpreteerd als wolken, soms als een roos. De rode roos is het symbool van liefde, de witte van zuiverheid, en daarmee staat de lichte bloem op onze icoon voor het reine en zondeloze leven van de Moeder Gods. Zij wordt ook wel 'roos zonder doornen' genoemd. Dit in tegenstelling tot Eva, die niet zonder zonden was. Volgens een legende kreeg de roos pas na de zondeval doornen.

Symbolen van de evangelisten

In de rode punten van de onderliggende ruit zien we de gevleugelde symbolen van de door goddelijk vuur geïnspireerde evangelisten. Deze symbolen zijn ontleend aan Ezechiël 1:10 waar staat: *'De gezichten van de vier wezens leken van voren op dat van een mens, rechts leken ze op dat van een leeuw, links op dat van een stier en van achteren op dat van een arend'*. Ook Apk 4: 6-7 vermeldt de vier dieren.

De Latijnse kerkvader Hiëronymus (347-420) associeerde op grond van het begin van hun evangelies Johannes met de adelaar, Lucas met een stier of een rund, Marcus met een leeuw en Mattheüs met een engel of een mens. Er bestond echter nog een vroegere interpretatie, die van Ireneüs van Lyon (ca 140-ca 202), een van oorsprong Griekse kerkvader. In diens *Adversus Hareses* ("Tegen de kettererijen") III, 1-8, interpreteert hij Ezechiëls visioen als een vooraankondiging van de vier aspecten van de identiteit van Christus: majesteit - de leeuw, priester - het stierkalf, mens - mens, en geest - de adelaar.

Voor hem was Johannes de leeuw en Marcus de adelaar. In het Westen werd de interpretatie van Hiëronymus gevolgd, in het Oosten lange tijd die van Ireneüs. Daarom zien we hier Mattheüs als mens, Lucas als stier, Marcus als adelaar en Jo-

hannes als leeuw.

En ten slotte de engelen

Hebr. 1: 7 (citatie van Ps 97:7): *‘Hij (Christus) die zijn engelen tot stormwinden maakt, en zijn dienaren tot laaiend vuur.’*

Met zekerheid is vast te stellen dat de engelen op de groene, met wolken bedekte ruit de elementen van het firmament besturen. Links staat een engel met een regenboog: hij is verantwoordelijk voor goed weer en warmte. De engel achter hem lijkt een wolk vast te houden: hij bestuurt dan de regen. Rechts zien we een engel die een jongetje met een hoorn vasthoudt, een beeld dat symbool staat voor wind. Als de engel achter hem een gesloten kistje vasthoudt, dan symboliseert deze vorst. De engel onderin houdt een brandende toorts op; hij gaat over bliksem en vuur.

In de bovenste punt is een *seraf* - behorend tot de hoogste hiërarchie der engelen - afgebeeld.

Volgens Jesaja 6:1-3 zijn boven God die in de tempel zetelt op zijn hoge troon, serafs opgesteld, elk met zes vleugels: twee om het gelaat te bedekken, twee om de voeten te bedekken en twee om te vliegen. Hun naam is afgeleid van de Hebreeuwse stam voor ‘branden’.

Blijven nog de zon en de maan: de eerste symboliseert Christus, de tweede zijn Moeder.

Het blijft gissen!

Hebr. 1, 14: *‘Wat zijn zij (de engelen) anders dan dienende geesten, uitgezonden ten behoeve van hen die de redding zullen erven.’*

Graag zouden we eenduidig alle engelen die op onze icoon figureren, willen identificeren. Helaas, wat de engelen op de bladlobben betreft, blijft het gissen. De teksten op de randen zijn niet helemaal te ontcijferen, maar de attributen helpen ons soms wat verder. Volgens sommige onderzoekers zouden op de rozenbladeren naast enkele ‘gewone’ engelen, aartsengelen afgebeeld zijn. Volgens anderen zou het voornamelijk gaan om ‘dienende geesten’. Deze laatste mening lijkt wat onze icoon betreft bevestigd te worden door de opschriften waarin alleen van geesten gesproken wordt. Daarbij komt dat alleen Michaël op grond van zijn wapenrusting en zwaard als aartsengel benoemd zou kunnen worden, maar diezelfde attributen kunnen ook verwijzen naar een engel-geest onder de geesten, in zijn geval die ‘van de sterkte’.

Welke geesten kunnen we duiden met behulp van de attributen (zie foto p.8)?¹

- i. De geest van de verlichting of de raadgeving draagt twee vaten, een met rood en een met wit vuur.
- ii. Deze geest draagt een engelachtig jongetje. Op vergelijkbare iconen is dit wezentje genimbeerd en vormt dan het symbool voor het erbarmen van God. In de andere hand van de engel zien we waarschijnlijk een gesloten boek. Dat zou dan staan voor de waarheid Gods.
- iii. De kelkpaten in de handen van de engel kenmerkt hem als de geest van de zegen van God.
- iv. Deze ‘Michaël’ representeert de in het bovenstaande al besproken geest van de sterkte.
- vii. De geest van het weten of van de kennis draagt een spiegel.
- viii. Ook de geest van de vroomheid draagt een spiegel. Kennis staat meestal naast vroomheid.
Voor de overige engelen laten we ons leiden door de opschriften:
- v. De gekroonde engel met het poortgebouw achter zich en het gesloten kistje in zijn hand is volgens het opschrift de wijsheid Gods; hij weet wat er komen gaat. NB De engel van de wijsheid zou de poorten van het paradijs beschermen; in Spreuken 1: 20-23 staat dat de geest van de wijsheid spreekt bij de ingang van de stadspoorten. Vormt deze uitspraak een verklaring voor het afgebeelde poortgebouw?
- vi. De laatste engel met zijn vitrinekastje waarin op vergelijkbare iconen soms een kaars brandt, representeert volgens het opschrift het verstand, het begrip.

Eindigen wij met de woorden uit de Akathistohymne, Zang VII:

‘Verheug u, die in uw leven het engelenleven uitbeeldt.’

Annette Rijtma en Victoria van Aalst

Annette Rijtma is kunsthistorica, Victoria van Aalst is directeur van de A.A. Brediusstichting in Hernen

Deel I verscheen in Pokrof 2016-2.

¹ De acht ‘dienende geesten’ op de icoon corresponderen in belangrijke mate met de zeven (in het Griekse OT [de Septuagint, LXX]) - tegenover zes in de Hebreeuwse Bijbel) geesten ofwel gaven van de H. Geest zoals die voorkomen in LXX-Jes 11:1-2: wijsheid, verstand, goede raad, kracht, kennis, vroomheid en vreze des Heren.

Bojarinja Morozova en het teken van het kruis

Een bekend schilderij belicht

Bojarinja Morozova, schilderij door V. I. Soerikov.

In de Russisch-orthodoxe Kerk kwamen serieuze troebelen voor in de 17^e eeuw. Bepaalde groepen Russisch-orthodoxen ‘konden’ niet ‘mee’ met de veranderingen, van bovenaf ingevoerd door de officiële kerkleiding met steun van de tsaristische staat. Alleen de lofprijzing der liturgie zoals zij die van oudsher kenden, kon orthodox zijn. Deze mensen van het ‘oude geloof’, Oudgelovigen, splitsten zich af van de Orthodoxe staatskerk (1666-‘67) en werden zwaar vervolgd. Over de ernst waarmee de strijd werd gevoerd, die met name ging over de wijze waarop bepaalde rituelen van de eredienst ja dan nee moesten worden uitgevoerd, kunnen we vol verbazing de schouders ophalen. Feit is dat ruim twee eeuwen later, eind 19^e eeuw, de oude strijd nog altijd aansprekend genoeg was voor een schildering van een strijdvaardige Oudgelovige bojarenvrouw – een kunstwerk dat velen bekend zal overkomen. Peter van den Hoven, zelf kunstschilder alsook schilder van iconen, vertelt een stukje Russische (kerk)geschiedenis aan de hand van dit schilderij.

In de Tretjakov-Galerij in Moskou hangt het schilderij van V. I. Soerikov uit 1887. Hij behoorde tot de *peredvizhniki*, de ‘Kameraadschap van Rondtrekkende Kunsttentoonstellingen’ waartoe ook de bekende Russische schilder Ilya Repin behoorde.

Typerend voor de kunst van de 19^e eeuw is de historieschilderkunst, waarbij gepoogd werd een momentopname te geven van een historische gebeurtenis. Opkomend nationalisme en romantiek drukten tevens hun stempel op deze manier van voorstellen. Zo toont dit schilderij van Soeri-

kov een historisch tafereel waarbij de bojarinja Morozova wordt weggevoerd op een slede. De slede trekt een scheidslijn door het Russische volk en toont de verscheurdheid in de reacties van de omstanders aan weerszijden van de straat.

Het oude kruisteken

De bojarinja (= hoge edelvrouw) Morozova heft haar geketende rechterhand op, middel- en wijsvinger gestrekt en gekruist, de duim tegen de overige vingers. We schrijven 1675. Dit gebaar werd een eeuw daarvoor, in de tijd van Iwan Grozny (Iwan de Verschrikkelijke), in 1551 voorgeschreven door het Stoglav-concilie, op straffe van de kerkelijke ban bij onjuiste uitvoering. Op het Stoglav-concilie, zo genoemd vanwege de honderd (*sto*) hoofdstukken die het afkondigde (*glava*=hoofd[stuk]), werden tal van Moskovische rituelen gesanc-tioneerd, maar Russische monniken op de Athos hebben die nooit aanvaard. Zij bleven zich bekruisen zoals de Grieken deden: drie vingers tezamen ter ere van de Heilige Drievuldigheid.

Consequentie van Moskou als Derde Rome

Herzieningen konden niet uitblijven. Als Moskou de pretentie van het Derde Rome wilde waarmaken, moest er historische continuïteit zijn met het Tweede Rome dat men wilde opvolgen, de Byzantijnse hoofdstad Constantinopel die in 1453 was gevallen. Onder patriarch Nikon (1605 -1681, patriarch: 1652-1666) van Moskou werden hervormingen doorgevoerd die tot doel hadden zich te conformeren aan de Grieks-orthodoxe Kerk. Veel Russische gelovigen voelden zich tot diep in

hun ziel gekwetst. In de oude rituelen weerspiegelden zich de aloude geloofswaarheden en zij ervoeren de hervormingen als verraad aan hun diepste overtuiging.

Het was aartspriester Avvakum (1620/21 -1682) die het voortouw nam en openlijk verzet aantekende. Hij heeft het deerniswekkende verhaal van zijn leven zelf opgetekend. (Voor wie Russisch kent, is het op het internet te vinden:

http://www.imwerden.de/pdf/avvakum_zhitie.pdf; Nederlandse vertaling: 'Het leven van aarts-priester Avvakoem, door hemzelf geschreven',

Benerus, Antwerpen, 2001).

Het gaat over de barre tocht van zijn verbanning naar Siberië met vrouw en kinderen.

Zijn leven eindigt op de brandstapel. Aarts-priester Avvakum was priester in de Kazan-kathedraal op het Rode Plein en was ook de biechtvader van bojarinja Morozova.

Zij was na de dood van haar man hofdame geworden van tsarina Maria, de vrouw van tsaar Alexis.

Oorsprong kruis- teken met twee vingers

De oorsprong van het kruisteken verliest zich ergens diep in de geschiedenis van de kerk. De kerkvader Tertullianus schrijft er rond 200 over als een handeling waarmee christenen een kruis op het voorhoofd 'tekenen'. Ook uit andere bronnen krijgen we de

indruk dat het om het kleine kruisteken ging, met de duim of wijsvinger gemaakt, zoals bijvoorbeeld op de lippen. Het lijkt er alleszins op dat het ruimere gebaar met twee vingers is ontstaan vanuit de strijd tegen hen die het Concilie van Chalcedon (451) afwezen en slechts één (Godmenselijke) natuur in Christus accepteer-
lees verder op pagina 14

Paus Innocentius en de veelvormige traditie van het kruisteken in de Kerk

Paus Innocentius III was paus van Rome van 1198 tot 1216, een tijdgenoot van Sint-Franciscus. Hij kwam met de volgende voorschriften:

"Het kruisteken wordt met drie vingers gemaakt omdat het gebeurt onder aanroeping van de H. Drie-eenheid. Zo doet men: van boven naar beneden, omdat Christus neerdaalde van de hemel naar de aarde en van de Joden (rechts) naar de heidenen (links). Anderen echter maken het kruisteken van links naar rechts, omdat we van het verderf (links) overgingen naar de glorie (rechts), zoals Christus overstak van de dood naar het leven en van de Hades naar het Paradijs."

Het lijkt er op dat Innocentius voor alles de vrede heeft willen bewaren. Het is voorbarig om uit Innocentius' tekst de conclusie te trekken dat van rechts naar links het aloude algemene gebruik was, want het kruisteken heeft een evolutie gekend die meerdere varianten opleverde. Zulke details verliezen zich in de nevelen der geschiedenis. In de Armeens-apostolische Kerk, de Syrisch-orthodoxe Kerk en in de met deze laatste verwante Malankaarse Kerk in India is de beweging bijvoorbeeld van links naar rechts.

Transfiguratie

Bekleed worden met de nieuwe mens

Op 6 augustus viert de Kerk van Oost en West het feest van de Gedaanteverandering van Jezus op de berg Tabor, de Transfiguratie.

Op de icoon van dit feest zien we Jezus in een schitterend gewaad. Jezus is met drie uitverkoren leerlingen, Petrus, Johannes en Jakobus, de berg opgegaan om er te bidden, zoals Lukas vertelt (Lk 9: 28-36). Dit gebeurde acht dagen (vs 28) nadat Jezus aan zijn leerlingen zijn naderend lijden en naderende dood had aangekondigd (Lk 9: 22). De evangelist doelt met het getal 'acht' op een voltooiing van alles. Zo spreekt men wel van de achtste dag als een dag van algehele verlossing en verzoening.

Op de berg dan verandert Jezus' gezicht. Zijn kleren worden stralend wit. Mozes en Elia verschijnen.

Mozes en Elia zijn de wegbereiders naar deze voltooiing. Mozes gaf de aanwijzingen van de Tora en Elia leerde als profeet het volk om zich af te keren van de afgoden. Zij spreken nu met Jezus over zijn *exodus*, de 'uittocht' die Hij in Jeruzalem zal volbrengen. Jezus is de nieuwe Adam. De oude Adam was, toen hij door God geschapen was 'bekleed met licht', zoals de oude Kerkvaders zeggen, als een kind van onschuld. Zo lezen we bij Efreem de Syriër:

**'Vol glorie was Adam, in alles:
in waar hij leefde en in wat hij at,
in zijn straling en in zijn macht.'**

Pas na de zondeval ontdekken Adam en Eva hun naaktheid. God bekleedt hen met dierenvelen om hun schaamte te bedekken. Maar ondanks de zonde blijft Adam, m.a.w. de mens, geschapen naar Gods beeld. Het blijft zijn bestemming om uiteindelijk uit te groeien naar de gelijkenis met God. Die bestemming kan een mens niet uit zichzelf alleen bereiken. Dit nieuwe menszijn moet hem, moet ons geschonken worden. Dit beleven we in het doopsel. De gedoopten hebben hun eigen kleren afgelegd en zijn naakt in het doopwater afgedaald. Zij worden, daaruit opgestegen, gehuld in nieuwe witte kleren. God heeft aan de mens het oorspronkelijke kleed van Adam teruggegeven.

'Bekleed u met de nieuwe mens', zegt Sint-Paulus 'die naar Gods beeld is geschapen in ware gerechtigheid en heiligheid' (Ef 4:24). En: 'Gij allen, die in Christus gedoopt zijt, hebt u met Christus bekleed. Hierbij is geen sprake van Jood of Griek, van slaaf of vrije, van man of vrouw: gij allen zijt immers één in Christus Jezus' (Gal 3: 28).

Verschillen waarbij de ene mens over de andere meent te kunnen heersen, gelden niet meer!

Het licht van de nieuwe mens straalt allereerst af van het gezicht en het kleed van Christus. Maar we zien dat licht ook op de kleding van de andere personen op de icoon. Zij weerkaatsen als het ware het licht dat van Christus afstraalt. De drie apostelen tuimelen overweldigd door het gebeuren over zichzelf heen. Ontwaakt uit een diepe slaap, zoals Lukas beschrijft, wrijven twee van hen zich de ogen uit. Het visioen brengt hen als het ware tot een hogere staat van bewustzijn. Maar Petrus, links onder, roept uit, ál te snel: 'Laat ons hier drie tenten bouwen' (Lk 9: 33). Maar het gebeurde is voor hen nog voorlopig, nog een belofte. Jezus verbiedt hen vooralsnog er met anderen over te spreken. Pas door de gebeurtenissen bij en na Jezus' lijden en dood zullen zij echt andere mensen worden. Zij werden gedoopt toen Jezus hun de voeten waste, zo wordt door sommige orthodoxen verteld, en ze zijn door de uitstorting van de heilige Geest op Pinksteren tot nieuwe mensen geworden, die hun kleimense-lijke angst overwonnen om te getuigen van Christus' heerlijkheid. Zij gaan ons hierin voor. Ook wij mogen omgevormd worden tot nieuwe mensen.

Maar er is nog iets. De lichtstralen die van Christus uitgaan, raken ook het gebergte. Het geheim van de Transfiguratie duidt op de voltooiing van héél de aardse schepping. Op veel iconen zijn de kleuren transparant aangebracht, een aanduiding van de omvormende werking van de heilige Geest in heel de schepping. Zoals bij elke lente de aarde een nieuw kleed draagt van bloesem en fris jong groen, zo zal

'De lichtstralen die van Christus uitgaan, raken ook het gebergte. Het geheim van de Transfiguratie duidt op de voltooiing van héél de aardse schepping.'

ook de materiële wereld eens tot haar voltooiing komen en geheel nieuw worden. Bij het feest van Transfiguratie worden in de Byzantijnse traditie druiven en andere verse vruchten geze- gend – als een voorsmaak van het heerlijke dat komen gaat.

Paul Brenninkmeijer

**Op de Berg werd Gij van gedaante veranderd,
En aanschouwden uw leerlingen uw heerlijkheid,
Opdat, wanneer zij U gekruisigd zouden zien,
Zij uw Lijden als vrijwillig zouden erkennen
En aan de wereld verkondigen,
Dat Gij de afglans van de Vader zijt.**

(Feest van de Transfiguratie, 6 augustus, kondakion.
Uit: *Byzantijns Liturgikon*, Tilburg/Zagreb 1993)

vervolg pagina 11

den. Diegene die wel de leer van Chalcedon accepteerden, wilden door het kruisteken met twee vingers benadrukken dat er in Jezus twee natu- ren waren: een goddelijke en een menselijke. Een ruimer gebaar was hierbij nodig om te tonen dat er meer dan één vinger werd gebruikt. Als litur- gisch gebaar heeft het zich verspreid tot in Rus- land. Dit oude kruisteken vervangen door één met drie vingers was voor Oudgelovigen vols- trekt onaanvaardbaar. Ze zouden dan belijden dat de gehele Drie-eenheid aan het kruis geleden had en dat was een regelrechte ketterij. En even- zeer zullen de Oudgelovigen daarom bij hun tweevingerige kruisteken vermijden zichzelf aan te raken met de drie resterende vingers.

Overwegingen à la paus Innocentius III (zie kader) zijn aan deze Russen niet besteed geweest. In het Rusland van de 17e eeuw (en daarna) ble- ven de Oudgelovigen precies om zaken als hun kruisteken van overheidswege onderdrukt, hoe- wel zij op sympathie mochten rekenen van veel landgenoten, met name van hen die zo gehecht waren aan de traditionele baard dat ze bereid wa-

ren de belasting te betalen die de besnorde tsaar- hervormer Peter de Grote (1672-1725) hief op het dragen van zo iets achterlijks. Ook een schrijver als de negentiende-eeuwse Leskov laat zijn sympathie blijken voor de Oudgelovigen.

Meer ruimte

Tenslotte krijgen de Oudgelovigen meer ruimte. Niet ver van de Gouden Poort in de stad Vladimir bevindt zich een van de eerste kerken waarvoor de Oudgelovigen na 1905 toestemming kregen die te bouwen. In de Sovjet-tijd werd het een mu- seum voor lakdozen en borduurwerk. Veel Oud- gelovigen hebben de wijk genomen naar het bui- tenland. Uiteindelijk zijn velen in de Verenigde Staten terechtgekomen, waar ze tal van kleurrij- ke gemeenschappen hebben. *Raskolniki*, 'scheur- makers', werden zij genoemd terwijl ze trouw bleven aan hun gebruiken. In 1971 zijn de ana- thema's – de kerkelijke banvloeken – herroepen door de Russisch-orthodoxe Kerk en heeft haar patriarch hen om vergiffenis gevraagd.

Peter van den Hoven

Archimandriet Sophrony

De waarde van de menselijke persoon

Het menselijk denken is uit zichzelf niet in staat het goddelijk mysterie in woorden uit te drukken. Christelijke kennis is de vrucht van Openbaring die door God zelf aan de mens wordt geschonken. Geen abstracte filosofie, maar een existentiële verbondenheid met God. Van hieruit wordt een mens zich bewust van zijn oneindige waarde, en van die van elke andere mens. Dit leert archimandriet Sophrony (Moskou, 1896 - Tolleshunt Knights GB, 1993).

Archimandriet Sophrony.

Archimandriet Sophrony werd als Sergej Sacharov geboren in 1896 uit orthodoxe ouders in het tsaristische Rusland. Hij blijkt een vroom jongetje dat graag bidt en heeft in zijn jeugd al diep religieuze ervaringen. Hij leest veel, vooral de grote Russische schrijvers Gogol, Tolstoj, Dostojevski en Poesjkin. Hij ontdekt bij hen de strijd tussen illusie en wanhoop. Al jong wordt hij zich zo bewust van de tragische kant van het bestaan. Hij krijgt moeite met het idee van een persoonlijke God in het christendom. Ondanks zijn orthodoxe achtergrond voelt hij zich meer aangetrokken door het onpersoonlijke en absolute van de oosterse boeddhistische mystiek. Met zijn artistieke gaven is hij inmiddels gaan studeren aan de kunstacademie.

Weg uit Rusland: Parijs en Athos

In zijn schilderkunst probeert hij de eeuwige schoonheid weer te geven. In 1921 verlaat Sergej het communistische Rusland en vestigt hij zich in Parijs, zoals veel van zijn intellectuele en artistieke landgenoten. Hij heeft er succes als kunstschilder. Zijn geestelijke zoektocht brengt hem opnieuw naar het christendom. Hij gaat in 1925 studeren aan het pas geopende theologische Instituut Saint-Serge te Parijs.

Maar de dogmatische theologie kan hem geen voldoening schenken. Sergej Sacharov reist naar de berg Athos. Op 25 november 1925 wordt hij met de naam Sophrony ingeschreven op de lijst van monniken. Na vier jaren van onophoudelijk gebed en innerlijke worsteling ontmoet hij starets Silouan in het Russische Panteleimonklooster. Deze is als Russische boerenjongen zonder veel schoolopleiding monnik op Athos geworden en heeft zó veel indruk gemaakt dat hij thans in de Orthodoxie als heilige wordt vereerd. Acht jaar zit Sophrony aan de voeten van zijn starets, tot aan diens dood in 1938. Het werd de belangrijkste ontmoeting in Sophrony's leven. Met de zegen van zijn overste trekt hij zich daarna terug op eenzame plaatsen van het monnikenschiereiland, in rotskluizen. In 1941 ontvangt hij de

priesterwijding. Ondertussen woedt de Tweede Wereldoorlog. Er komen nauwelijks bezoekers op de Heilige Berg, maar er dringt toch wel een en ander over de wereldwijde ellende door, wat hem aanzet om nog meer voor de wereld te bidden. Het barre leven eist zijn tol, hij krijgt gezondheidsklachten. Ook rijpt bij hem het plan om een boek over de heilige starets Silouan te schrijven. Daarvoor moet hij terug naar Parijs, waar hij in 1947 aankomt. Hij blijft kampen met ziekte en zelfs met invaliditeit, zodat hij van terugkeer naar Athos moet afzien.

Engeland

In 1959 sticht hij in Engeland, in Essex, het klooster van de Heilige Johannes de Doper. Hij wordt een beroemd geestelijk leidsman en biechtvader. Hij bereikt ondanks zijn zwakke gezondheid een hoge ouderdom van 97 jaar. Niet alleen in zijn boek over de heilige Silouan¹, maar ook in andere theologische geschriften toont hij zich een groot geestelijk leidsman voor onze tijd. In het Engelse klooster komt hij ook weer tot schilderen. Hij heeft prachtige iconen nagelaten.

Een persoonlijke God

Voor veel hedendaagse mensen is het moeilijk zich God als persoon voor te stellen. Net als de jonge Sergei Sacharov menen velen dat de oneindige God zich niet kan opsluiten in de begrenzing van een concrete persoon. Ook zetten veel mensen zich af tegen een kinderlijke voorstelling van een God die als een marionettenspeler mensen aan de touwtjes houdt. Net als Sergei Sacharov aanvankelijk deed, zoeken velen het goddelijke en het eeuwige in de wijsheid van het boeddhisme en beoefenen zij de meditatie die hen losmaakt van het materialistische en gejaagde hedendaagse leven. De ellende van de Eerste Wereldoorlog confronteert de jonge Sacharov met de onherroepelijke dood van talloos vele jonge mensen. Is hun dood niet in strijd met een eeuwig beginsel dat in elke mensenziel aanwezig is? Sacharov ontdekt dan dat de menselijke zoektocht in wezen een zoeken naar liefde is. God is zelf de liefde, en liefde kan niet onpersoonlijk zijn. Zo vindt hij het geloof van zijn kinderjaren terug. Dit is de waarheid van het christendom, dat ieder mens geschapen is naar het evenbeeld van God en daarom is de bestemming van een mens zijn

vervulling te vinden in de liefde, tot God, en evenzeer in de liefde tot de medemens.

Later zal archimandriet Sophrony samen met andere theologen zoals de Griekse bisschop Johannes Zizioulas (*1931) het persoon-zijn van God nader toelichten. Ons begrip persoon is oorspronkelijk de aanduiding van het masker dat toneelspelers in de oude Griekse tragedies droegen. 'Persoon' wordt van daaruit de aanduiding van de rol die een mens in het maatschappelijk leven heeft te spelen. Pas vanuit de christelijke leer over de Drie-ene God krijgt het begrip persoon de betekenis die het ook in onze tijd nog heeft. Vanuit de openbaring van de Drie-ene God wordt vrijheid een eerste kenmerk van een persoon. Bij God is deze vrijheid volkomen, een mens is in beperkte mate vrij. Vervolgens is liefde het - tweede - kenmerk van een persoon. Een persoon leeft niet voor zichzelf alleen, maar is er met en voor de ander. Het derde kenmerk van persoon is uniciteit: er bestaat geen mens die inwisselbaar is met een andere mens. We danken ons moderne persoonsbegrip aan het christelijk geloof. God als persoon geeft de menselijke persoon een oneindige waarde! De westerse scholastieke filosofie heeft het persoon zijn te eenzijdig opgevat als het rationele vermogen van de individuele mens, onderscheiden van het dier - een persoonsbegrip zonder aandacht voor de relatie binnen de liefde.

Geloof niet zonder liefde

Heel bijzonder is hoe de eenvoudige boerenjongen die later de heilige Silouan werd, deze waarheid zonder filosofische kennis intens heeft beleefd. Omdat God liefde is, is iedere mens voor God van oneindige waarde en voorwerp van Zijn liefde. Dan wordt de liefde voor de vijand het criterium voor het ware christelijke geloof. Als je je broeder haat en afwijst ken je God nog niet, die iedereen in Zijn liefde omvat. Een monnik zei eens tegen starets Silouan: 'God zal de goddelozen straffen. Als ze branden in de hel is het hun eigen schuld!' De starets antwoordde: 'de Liefde kan dat niet verdragen, wij moeten voor alle mensen bidden'.

Eens bezocht een orthodox priester de heilige Silouan en vertelde hem over zijn missioneringswerk onder niet-orthodoxe christenen. Hij verweet hun dat hun geloof onwaarachtig en onjuist was. Starets Silouan vroeg: 'Geloven zij in Christus, vereren zij de Moeder Gods en

¹ *De Heilige Silouan de Athoniet* (Nederlandse vertaling), Orthodox Logos, 2007 (2^e druk).

Icoon van H. Silouan door Joris van Ael.

ke klap verkocht toen die zijn accordeon wilde afpakken. Hij had met zijn accordeon weg kunnen lopen, maar hij wilde indruk maken op de meisjes van het dorp die alles zagen gebeuren. Het duurde een paar maanden voordat deze aanvaller hersteld was. Maar de latere monnik kreeg grote spijt: 'Ik had hem wel dood kunnen slaan'. Hij voelde de noodzaak hiervoor boete te doen, juist omdat hij door gebed en ascese zich steeds meer bewust werd van de liefde van God.

De liefde van en tot God is een zoektocht, van vinden, kwijtraken en weer opnieuw ontdekken. Na innerlijke verlichting en intense ervaring van Gods nabijheid, volgt een leegte die de hel zelf lijkt te zijn. Deze beproeving gaat gepaard met berouw, ook wel de gave der tranen genoemd, en van angst, maar uiteindelijk ontvangt de biddende mens een nog grotere besef van de liefde van God, van Wie niets je kan scheiden, zoals de apostel Paulus zegt (Rom 8: 38-39). Aan de starets werd in de uiterste Godverlatenheid geopenbaard: 'Houd je geest in de hel, en wanhoop niet'.

de heiligen, lezen zij Gods Woord?' Dat was zeker het geval. Dan moest die priester deze niet-orthodoxe christenen bevestigen in het goede van hun geloof. Die niet-orthodoxe christenen kunnen zich misschien op enkele punten vergissen; als zij tot beter begrip komen, zal alles goed komen, zo antwoordt starets Silouan. In dit antwoord bemerken we de openheid tot een oecumenische instelling die archimandriet Sophrony van vader Silouan heeft geleerd.

Geen gemakkelijke weg

Deze zoektocht naar de liefde is geen gemakkelijke weg. Zoals starets Silouan en ook Sergej Sacharov in hun jeugd hebben ondervonden, kan God een mens diep in zijn ziel raken. Hij kan een mens iets doen ervaren van wat het 'ongeschapen Licht' wordt genoemd. Die eerste ervaring van God is en blijft onvergetelijk. Wie dit overkomt verkeert in een gelukzalige verwondering die niet in woorden is uit te drukken. Maar daarna volgen periodes waarin de duisternis van Gods afwezigheid pijnlijk wordt gevoeld. Als jonge stoere knaap had de latere monnik Silouan een dorpsgenoot eens een flin-

Van trots naar liefde

Een mens die het gebed serieus neemt zal ook voortdurend moeten strijden tegen de hartstochten. Aanvankelijk zijn dat de grove vleeselijke hartstochten, vervolgens de prikkelbaarheid, maar de moeilijkste hartstocht is de trots. Door de trots gaat een mens voortdurend af op zijn eigen oordeel. Hij vergeet het gebod van Christus om niet te oordelen en te veroordelen. Door de trots kan een mens zelfs tot de conclusie komen: er is geen God! De trots blaast zichzelf op om een eigen wereld te scheppen, maar de nederigheid maakt hier een eind aan. De nederigheid aanvaardt het leven zoals het uit God voortkomt. Het doel van deze strijd tegen de hartstochten is niet om een kille onverschilligheid te bereiken, maar het doel is het opgaan in de liefde, het leven in de heilige Geest.

Voor elke christen die God zoekt, is archimandriet Sophrony als vertolker van de wijsheid van starets Silouan een voortreffelijke gids.

Paul Brenninkmeijer

Christenen op de vlucht

Eritrese asielzoekers, het bewind en de kerken

Voor deze editie heeft Leo van Leijssen de taak op zich genomen iets te schrijven over vluchtelingen uit Eritrea. Dit om iets te vertellen over die andere dan de Syrische vluchtelingenstroom. In beide gevallen maken christenen een substantieel deel uit van de refugés. Hij was zelf benieuwd hoe het nu precies zat: Eritreeërs, vluchtelingen, christenen... Vraagtekens te over.

Het afgelopen jaar merkte ik op dat het vluchtverhaal van mensen uit Syrië enige – zij het altijd nog bescheiden – aandacht in Nederland kreeg – deze aandacht betrof met name de verhoudingsgewijs talrijke christenen onder hen –, maar dat er erg weinig bekend was over de eveneens talrijke vluchtelingen uit Eritrea.

Gevluchte Eritrese christenen

Wonend in Nijmegen, vlak bij het grote vluchtingenkamp Heumensoord, zag ik, van zomer 2015 tot voorjaar 2016, op straat groepjes Eritrese vluchtelingen lopen. In vrijwel alle gevallen betrof het onveranderlijk jonge mensen (onder de Syriërs zitten ook mensen van middel-

Het oorspronkelijk onderschrift bij deze op zich fotogenieke afbeelding zegt dat het gaat om vluchtelingen in een Eritrees-orthodoxe kerk in Italië, de voormalige kolonisator van Eritrea. Hoe precies de verhouding ligt tussen asielzoekers en de Orthodoxe kerk in de emigratie is duister en onttrekt zich grotendeels aan buitenstaanders. Feit is dat veel Eritrese emigranten juist ook dergelijke parochies mijden, omdat het regiem ook via de kerk in het buitenland zijn lange arm weet uit te strekken. Hoe dit voor deze parochie ligt, is onbekend.

bare leeftijd), mannen en vrouwen, die als christenen te identificeren waren. Ze waren vaak als zodanig herkenbaar aan de typisch Eritrees-‘Ethiopische’ kruisjes om de nek.

Eritrea: christenen en moslims

Eritrea is echter geen exclusief christelijk land. Liggend aan de Rode Zee, dicht bij het Arabisch Schiereiland, is Eritrea, kustland van het oude christelijke Abessinië, reeds vanaf het begin van de islam in de 7^e eeuw sterk door de godsdienst van de Profeet Mohammed bepaald.

Wat de verdeling moslims-christenen in het moderne Eritrea betreft, geeft de Eritrese regering niet veel prijs. Er zijn geen keiharde cijfers, alleen schattingen of benaderingen door personen en instellingen die zich met Eritrea bezighouden. Werd het aantal zo’n 20 jaar geleden

misschien nog geschat op 60% christenen en 40% moslims (vrijwel allen soennieten), die cijfers zijn inmiddels naar elkaar toegegroeid tot fifty-fifty. De cijfers die ik her en der vind, kennen uitschieters naar de ene of andere kant, afhankelijk van de geleverde statistieken – misschien ook wel afhankelijk, schiet door me heen, van degenen die de statistieken leveren: zien ze graag een moslimmeerderheid of juist een christelijke meerderheid?

Christenen van verschillende soorten

Zoals ik hoorde in de *Social Room* – ontmoetingsruimte voor vluchtelingen van het nabijgelegen Heumensoord ten huize van de paters Sacramentijnen te Brakkenstein (zie ‘De Sacramentskerk te Nijmegen en de vluchtelingen in Heumensoord’, *Pokrof* 2016-2, pp 13-15) – waren er onder de Eritrese asielzoekers zowel pinkster- en evangelische christenen (pentecostals en evangelicals) als ook Eritrees-orthodoxen! In Den Bosch had ik zelf via enkele plaatselijke katholieke geloofsgemeenschappen contact met een jonge Eritrese priester en een diaken. Zij verbleven in het vluchtelingenkamp van Rosmalen en bedienden hun Eritrese geloofsgenoten door o.a. elke zondagmiddag een eucharistie te vieren in de katholieke kerk van Rosmalen. Al eerder had ik in het kader van een verkenning van de aanwezigheid van Eritrese christenen in Nederland, Eritrese evangelische geloofsgemeenschappen in Nederland opgebeld om informatie. Daar signaleerde men een groei van de kerkelijke gemeenten vanwege de toevloed van recente vluchtelingen.

Religieus vluchtmotief?

Op grond van bovenstaande indrukken had ik mijzelf een oppervlakkig – of minstens: een niet erg gefundeerd – beeld gevormd: dat onder de Eritrese vluchtelingen in Nederland de christenen de meerderheid uitmaken. En als dat waar is, waarom is dat dan? Is er sprake van een religieus vluchtmotief voor Eritrese asielzoekers?

In een kwade reuk

De laatste tijd kwamen enkele ver-

halen in de pers over de duistere, gesloten wereld van de Eritrese immigrantengemeenschap in Nederland – variërend van beschuldigingen van verkrachting van Eritrese asielzoeksters in Eritrees-orthodoxe kerkelijke kring tot berichten over politieke intimidatie van vluchtelingen door zetbazen in Nederland van het Eritrese bewind. In de tijd dat ik dit schrijf is deze verhullende deken wat opgeschud door het VN-rapport van 8 juni jl. over de repressie in Eritrea en door de berichten over zware militaire schermutelingen aan de Ethiopisch-Eritrese grens op zondag 12 juni jl., die beide landen – wellicht voor even – op de rand van oorlog lijken te brengen.

Vluchtmotieven

In meerderheid ontvluchten de Eritrese vluchtelingen een keiharde onderdrukking. Er is een jarenlange militaire dienstplicht, in principe voor mannen en vrouwen. Deze militaire dienst wordt als een soort moderne slavernij geschetst ten behoeve van een kleine groep die daarvan profiteert. In Eritrea heerst verder een uiterst pover respect voor de mensenrechten: willekeurige arrestaties, onderdrukking van families van gevluchten, een groot gebrek aan wetshandha-

ERITREA Statistieken

Oppervlakte:	2,5 x NL
Bevolking:	6,5 miljoen (schatting CIA Factbook juli 2015)
Staatsvorm:	Republiek
Regering:	Eén-partij-staat, met ministers van zowel christelijke als islamitische achtergrond o.l.v president Isaias Afewerki (christelijke afkomst)
Moslims:	48 à 50 %
Christenen:	47 à 50 %, onder wie katholieken (4, 6 % op de totale bevolking) en protestanten (in totaal ± 2%)
Overigen:	2 à 3 %
Toegestane godsdiensten:	Islam (97% van haar gelovigen is soenniet) en christendom
Toegestane confessies/geloofsgemeenschappen:	<ol style="list-style-type: none">1. Eritrees-orthodox,2. Katholiek (overwegend oosterse d.w.z. ‘Alexandrijnse’ ritus),3. Luthers (Mekane Yesus-kerk),4. Soennietische islam.
Uitgebannen en vervolgte geloofsgemeenschappen:	Pinksterkerken, Jehova’s Getuigen, enz.
Talen:	Officiële talen zijn Tigrinha (55%, hoofdtal, merendeel christenen), Arabisch en Engels (de laatste twee niet autochtoon!). Tigre is ook wijd verbreid (30%, meest moslims); verder: vele overige, zeer uiteenlopende kleine talen (15 %).

ving, afwezigheid van persvrijheid, geen vrijheid van meningsuiting, het begaan van wreedheden (marteling, verkrachting). Met name de dienstplicht is een grote *push* voor de huidige massa-emigratie. De armoede en de uitzichtloze economische situatie spreken zeker hun woordje mee. Al tientallen jaren hoort Eritrea immers bij de 10 armste landen ter wereld. Kortom, een fatsoenlijke toekomst in dit land is er op het moment amper.

Vluchtlanden zijn Ethiopië, Soedan, Libië (met zijn IS, zijn mensensmokkel en de dodemansvaart op de Middellandse Zee) en andere Afrikaanse landen; Israël, Saoedi-Arabië, de VS en de EU. Tot daar reikt overigens eveneens de lange arm van het Eritrese regiem, dat ook in den vreemde de emigranten controleert en intimideert, ook (via) de emigrantenparochies van de Eritrees-orthodoxe Kerk.

Kerkelijk landschap

Voor een goed begrip van de situatie van christenen in Eritrea, schets ik eerst kort hun belangrijkste geloofsgemeenschappen (zie voor statistieken het kader op p. 19):

Orthodoxen - De orthodoxe kerk van Eritrea heet officieel Eritrees-orthodoxe Tewahedo Kerk. *Tewahedo* betekent 'eenheid', namelijk de eenheid van de Godmens Jezus Christus: deze is God én mens, niet in twee naturen zoals de katholieken, oosters-orthodoxen en *main stream*-protestanten belijden, maar in één Godmense lijke natuur. Dat is de belijdenis van alle Oriëntaals-orthodoxe Kerken (zoals Armeniërs, Syrisch-orthodoxen). Sinds het einde van de 20e eeuw zijn er officiële en officieuze verklaringen afgelegd tussen kerkleiders van al die kerken samen, die zeggen dat één of twee naturen in Christus een kwestie van verschil in terminologie is, en niet van geloofsinhoud. Vraag is in hoeverre het resultaat van die theologische dialoog, waaraan ook de Ethiopisch-orthodoxe moederkerk van de Eritrees-orthodoxe Kerk actief deelnam, echt geland en doorgedrongen is in de Eritrese kerk.

Sinds haar onafhankelijkheid in 1993 ten opzichte van de Ethiopisch-orthodoxe Kerk, ferm gesteund door de Koptisch-orthodoxe Kerk van Alexandrië (Egypte), is de Eritrees-orthodoxe Kerk sterk onder invloed van Koptische kerkelijke gebruiken gekomen. Ondanks dat sommige Eritrees-orthodoxen hun kerk 'Koptisch' noemen - wat Egyptisch betekent -, is dat alleen al om die laatste reden een volstrekt onjuiste benaming. Plus: haar gebruiken en tradities, die men

deelt met de Ethiopische Kerk, zijn echt anders dan die van de Koptische Kerk.

Katholieken - De Katholieke Kerk is getalsmatig klein. Ze is in haar geheel van dezelfde oosterse, 'Alexandrijnse' ritus als de Eritrees-orthodoxe Kerk, zij het met duidelijk gelatiniseerde trekken. Die enkele parochies die van de 'echte' Latijnse ritus zijn, vallen overigens onder de oosters-katholieke bisdommen. Onder de Italiaanse koloniale bezetting (1885-1941) zou 1/3 van de in Eritrea wonende christenen katholiek geweest zijn. Nu gaat het nog maar om 4,6 % van de totale bevolking. Nog jaren na Eritrea's politieke onafhankelijkheid van Ethiopië in 1993 bleef men één katholieke bisschopsconferentie vormen met de Ethiopische katholieken (oosterse en Latijnse ritus), zelfs tijdens de wrede grensoorlog tussen de twee landen (1998-2000). Een waar voorbeeld van vredesverlangen en van katholieke eenheid en solidariteit in moeilijke dagen. In januari 2015 kreeg katholiek Eritrea een eigen bisschoppenconferentie en verwierf de Eritrees-katholieke Kerk een *sui iuris*-status (hoogste vorm van zelfstandigheid binnen RKK).

Enkele jaren geleden bekritiseerden de katholieke bisschoppen de regering vanwege haar slechte bestuur van het land, oorzaak van de massa's burgers die het land verlaten (toenmalige VN-schatting: 4.000 vluchtelingen p/maand)

Protestanten - Er is allereerst de zogeheten *Evangelische Kerk Mekane Yesus*, een lutherse kerk van de Augsburgse confessie, die ook in Ethiopië bestaat en teruggaat tot negentiende-eeuwse zending vanuit het Westen. Daarnaast zijn er kleinere kerken van pinkster-, evangelicale of Methodistische signatuur, of bij voorbeeld behorend tot de Zevende-Dag Adventisten, *et cetera*.

Waarom vooral christelijke vluchtelingen?

Nu terug naar de Eritrese vluchtelingen in Nederland. Ik ben hiervoor te rade gegaan bij kringen van experts inzake Eritrea. De verkregen inzichten deel ik hier.

Klopt mijn bovenstaande indruk dat de Eritrese vluchtelingen in meerderheid of misschien zelfs vrijwel uitsluitend christen zijn? Ze zijn, deels tot mijn verbazing toch, (vrijwel) allemaal christen! Daar zijn drie redenen voor, wellicht - vragenderwijs - zelfs vier:

1. De militaire dienstplicht voor jongens én meisjes is draconisch. De Eritrese moslims hebben gedaan gekregen dat de jonge vrouwen uit hun gemeenschap (vrijwel) niet in dienst hoe-

ven. Voor de christenvrouwen geldt dit niet: zij hebben alle reden om daarom het land te verlaten en zo de jarenlange dienstplicht te ontlopen. Ook moslimmannen genieten overigens ten opzichte van de dienstplicht meer bescherming vanuit hun geloofsgroep dan christelijke mannen.

2. Er zijn moslimvluchtelingen uit Eritrea, maar de overheersende indruk is dat die eerder in vluchtland Soedan of andere Afrikaanse landen blijven, te midden van een eveneens moslimse context. Voor christenen zijn de overwegend islamitische landen als Soedan, Egypte en Libië (IS!) geen pretje – zij gaan haast gedwongen naar Europa.

3. En, ja, er is een religieus motief voor christenen om te vluchten. Sinds 2002 is er in Eritrea een wet van kracht ter registratie van godsdienstige gemeenschappen; volgens deze wet genieten alleen de orthodoxen, katholieken, lutheranen en soennieten (zie kader) staatserkenning. Met name maar niet uitsluitend ontvluchten degenen die niet vallen onder deze vier officieel erkende geloven, de religieuze onderdrukking. Dit regiem is onder andere fel gebeten op protestanten (waaronder pentecostals). Met name van de niet erkende protestantse kerken worden de leiders zwaar vervolgd. Vele pastores ondergaan al jaren een barre gevangenschap. Het is met name door deze ‘politiek’ dat Eritrea met zijn ‘christelijke’ president en ministers (naast islamitische kabinetsleden) op de lijst staat van landen die christenen vervolgen (naast bv. Noord-Korea, China, Iran, Saoedi-Arabië).

De huidige officiële Eritrees-orthodoxe Kerk is bij dit alles een verlengstuk van het regiem – reden voor menig Eritrese christen om deze kerk te verlaten en zich aan te sluiten bij de pinksterkerken. Van de leiders van verschillende kerkgenootschappen die in gevangenschap leven, is de in 2007 afgezette maar in de oecumene nog altijd erkende patriarch van Asmara, Abune Antonios, misschien wel de meest bekende. Hij moest het veld ruimen na kritiek op de regering vanwege haar inmenging in het kerkelijke leven van de orthodoxen. In augustus 2005 werd Abune Antonios tot een strikt ceremoniële rol gedwongen en in januari 2016 afgezet door zijn eigen ‘Heilige’ Synode. Dit alles op instigatie van de regering. Hij kreeg huisarrest en werd opgevolgd door een stroman van de regering, een bisschop met de naam Dioscorus. Abune Antonios heeft op allerlei manieren zijn afzetting als – kerkelijk – onwettig aangevochten. Veel Eritrees-orthodoxen beschouwen hem nog steeds als de legiti-

me patriarch.

Onder de Eritrees-orthodoxen zijn er grofweg twee richtingen te onderscheiden: degenen die die nauwe band regering-kerk aanhangen en degenen die vanuit hun christelijke geloofsovertuiging de kerk willen wegtrekken uit die politieke druk, maar zich zo een paria-status op de hals halen. Er zijn Eritrees-orthodoxe priesters gevangen gezet voor hun vernieuwingspogingen binnen de kerk. Onder de christelijke vluchtelingen bevinden zich zeker ook Eritrees-orthodoxen die deze repressie van regeringswege ontvluchten en daarmee een religie-gerelateerd vluchtmotief hebben.

Merk op dat hier christenen om hun geloofsovertuiging worden onderdrukt niet door extremistische moslims, zoals in het Midden-Oosten en Zuid-Azië, maar door in meerderheid landgenoten met eenzelfde christelijke achtergrond.

4. In verband met orthodoxe vluchtelingen uit Eritrea stoot ik op een willekeurige website over gezondheid, ‘Pharos, expertisecentrum gezondheidsverschillen’ die zich ook met asielzoekers bezighoudt. Niet direct experts, maar met – als het waar is – op zich interessante aanvullende informatie. Wat Eritrese vluchtelingen betreft lees ik over vier vluchtstromen naar Nederland: [i] 1983-1991, [ii] begin jaren ’90, [iii] 1998-2000, “mensen uit het grensgebied met Ethiopië die door de oorlog van huis en haard werden verdreven (Ogbemichael, 2006)”, en [iv] 2014-heden. Over die vierde vluchtgolf wordt gezegd: “De laatste grote instroom van Eritreeërs begon in 2014 en duurt nog voort. Het gaat opnieuw vooral om mensen uit het grensgebied met Ethiopië. Ruim 90 procent behoort tot de Tigrinya-bevolking en is [...] orthodox” (http://www.pharos.nl/documents/doc/factsheet_eritrese_vluchtelingen.pdf). Met andere woorden: is het nog altijd smeulende en soms gevaarlijk opflikkerende grensconflict met Ethiopië wellicht een vierde reden dat – merendeels orthodoxe – bewoners van dat gebied Eritrea ontvluchten?

Onder de christelijke vluchtelingen in Nederland wordt een enorme betrokkenheid bij het geloof geconstateerd. Naarstig probeert men als het ware op een religieuze manier het collectieve trauma te verwerken. Dit gebeurt over de hele Eritrese confessionele breedte, van pentecostaals tot Eritrees-orthodox. Soms zoekt men contact met plaatselijke Nederlandse kerken om hen daarbij te helpen.

'DE LIEFDE VAN CHRISTUS LAAT ONS GEEN RUST' (2 Kor 5:14)

Het Christusgeloof in de vroege Kerk

Colloquium 10-12 november 2016, Drongen (Gent - België)

Georganiseerd door het Leerhuis van de Kerkvaders en CCV bisdom Gent (= r.k. kerkelijk vormingswerk), i.s.m. *Orthodoxe parochie H. Apostel Andreas (Gent)*.

In de Tweede Korintiërbrief schrijft Paulus over het hart van zijn apostolaat: 'De liefde van Christus laat ons geen rust, sinds wij hebben ingezien dat één mens gestorven is voor allen' (2 Kor 5,14). Tijdens dit colloquium ontdekken we hoe die Christuservaring ons vandaag voedt. Sprekers uit binnen- en buitenland laten de deelnemers in hun bijdragen delen in de diepgang van de nog onverdeelde Kerk. Iedereen is welkom. Bij inleidingen in het Engels wordt in een vertaling voorzien.

Onderwerpen: Iconografie – Christushymnen uit Oost en West - Apostolische Vaders – Efreem de Syriër – Chrysostomos – H. Silouan de Athoniet – *et cetera*.

Sprekers: o.a. Joris van Ael, Sebastian Brock, Mgr. Athenagoras Peckstadt, Fr Andrew Louth, abt Philippe Van der Heijden van Chevetogne.
Aanmelding via: <http://kerkvaders.be/colloquium>

Informatie:

CCV in het bisdom Gent: tel: 0032 (0) 9 235 78 65;
e-mail: vorming.gent@ccv.be.
<http://kerkvaders.be/colloquium> (Volledig programma, deelnamekosten en andere info)

Vuur doorgeven

BĒT DRĀSHĀ -Oosters christelijk Leerhuis 2016

In het najaar van 2016 vinden wederom vijf bijeenkomsten plaats:

I Donderdagavond **29 september** 2016,
'En Hij zag dat het goed was' (Genesis): Schepping en belofte.

II Donderdagavond **13 oktober**,
'Gods eer: de mens die leeft!' (Irenaeus)
Menswording.

III Donderdagavond **3 november**,
'Waarom...?' (ps 22): Lijden en dood.

IV Donderdagavond **24 november**,
'Op de dag die geen einde kent' (Byzantijnse liturgie): Opstanding.

V Donderdagavond **8 december**,
'Zie, Ik maak alles nieuw' (Apocalyps) – Vervulling der tijden.

'Traditie is niet het bewaren van de as, maar het doorgeven van het vuur!'

De Leerhuiscursus 2016 focust op enkele 'steverige' grondlijnen van de christelijke traditie. Zich uitstrekkend van begin (Schepping) tot einde (nieuwe hemel, nieuwe aarde). Geprobeerd wordt tradities hier rondom te ontdekken en op te delven.

Het thema van elke avond wordt steeds aan de hand van Bijbel én oosterse christelijke auteurs belicht. Hoe dachten deze christenen over God, Jezus, het Rijk Gods, gebed en hoe kan hun beleving van de Blijde Boodschap ons nu inspireren? De teksten krijgt u in een reader.

De benaderingswijzen van *lectio divina* (geestelijke lezing) en *collatio* (geestelijk gesprek), zoals die o.a. worden aangeboden in het boekje van de Wereldraad uit 2013, *Reading the Gospel with the Early Church* ('Het Evangelie lezen samen met de Vroege Kerk'), zijn een vaste inspiratie voor ons Leerhuis.

Er zal een facultatief bezoek gebracht worden aan een zondagsviering van een oosterse kerk in Nederland.

Locatie: Franciscushuis, Van der Does de Willeboissingel 11, 5211 CA 's-Hertogenbosch.

Tijd: 19.45-22.15 uur.

Kosten: €60 (incl. reader).

Opgeven en informatie:

E: secretariaat@oecumene.nl, T: 073 – 737 00 26.

Benodigheden: Uw eigen bijbel!

Een reader krijgt u bij de eerste bijeenkomst.

Extra bijdrage kerkbezoek: €10.

Opgeven en info: secretariaat@oecumene.nl, 073-7370026 (tot uiterlijk 25 september)

BĒT DRĀSHĀ-Oosters christelijk Leerhuis is een samenwerking van de Katholieke Vereniging voor Oecumene en de Protestantse Gemeente 's-Hertogenbosch. Het BĒT DRĀSHĀ-team bestaat uit ds Paul van der Waal, Aline Verbaas en Leo van Leijssen.

Op details is bovenstaand programma onder voorbehoud. Een uitgebreider programma wordt in de loop van de zomer gepubliceerd op: www.oecumene.nl

Byzantijnse liturgie XII: Het Getijdengebed

Hoewel in de eerste drie eeuwen de christenen het ochtend- en avondgebed baden, individueel thuis, werden pas vanaf de vierde eeuw gezamenlijke diensten in kerkgebouwen gehouden. Want vanaf die eeuw kreeg de Kerk voor het eerst volledige vrijheid binnen het openbare leven. Christelijke godshuizen schoten als paddenstoelen uit de grond.

De gezamenlijk gebeden diensten betroffen met name de metten (ochtenddienst) en vespers (avonddienst). Er was de vorm van getijdengebed in de bisschopskerken voor de 'gewone' gelovigen: het 'kathedrale officie'. En er was de wat andere vorm voor de monniken en monialen: het monastieke gebed.

In het kathedrale officie werd veel en uitbundig gezongen, in het monastieke officie heersde soberheid. Met name het reciteren van alle 150 psalmen, minstens één keer in de week, nam daar een grote plaats in. Beide vormen, kathedraal en monastiek getijdengebed, bestonden naast elkaar, maar beïnvloedden elkaar wel. Ten slotte fuseerden ze doorgaans na lange tijd in zowel de oosterse als de westerse liturgische tradities tot één soort getijdengebed voor heel de geloofsgemeenschap.

Zo is ook het huidige éne Byzantijnse dagelijkse officie ontstaan. Dat gebeurde in een gecompliceerd proces dat zich afspeelde tussen twee geografische 'polen'. Er was aan de ene kant orthodox Palestina, het belangrijke 'Heilige Land',

| *Orthodox getijdengebed.*

met de kathedrale H. Grafkerk in Jeruzalem en het monastieke centrum van het Mar Sabba-klooster in de woestijn van Juda. En er was aan de andere kant de Byzantijnse hoofdstad Constantinopel met zijn kathedrale Hagia Sophia en het nabijgelegen monastieke Stoudionklooster.

Het hedendaagse Byzantijnse getijdengebed heeft de volgende 8 'basic' gebedstijden:
vespers (avonddienst)
completen (dagsluiting)
nachtgebed
metten (ochtendgebed)
eerste uur
derde uur
zesde uur
negende uur

In het dagelijkse getijdengebed stammen met name de kleinere en soberdere gebedsuren (eerste uur, derde uur etc en de completen) uit de liturgie van de monniken. Zij hadden hun tijd zo ingedeeld, dat ze

zich niet enkel op twee maar op in principe acht momenten van de dag naar de gebedsruimte konden begeven voor het gezamenlijke gebed (tegenwoordig overigens vaak samengevat in slechts enkele lange diensten per etmaal). Ook in de huidige metten en vespers zelf zijn nog altijd aanwijsbaar de afzonderlijke elementen van zowel het kathedrale als het monastieke officie terug te vinden, zij het gefuseerd tot een onlosmakelijke eenheid. Daar komen we op terug in de volgende twee afleveringen van deze rubriek over de 'Vespers' en de 'Metten'. Voor nu geldt dat het Byzantijnse getijdengebed door de bank genomen al heel wat eeuwen hetzelfde is voor bisschops- en parochiekerken enerzijds en kloosterkerken anderzijds. Met wel accentverschillen in de 'uitvoering' ervan. In veel parochies vaak relatief kort, in de kloosters meestal uitgebreid(er).

Leo van Leijssen

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

